Σολούμ

Άϊβαλί

Εισαγωγικό σημείωμα
Bruce Clark

Τίτλοι κεφαλαίων στο βυζαντινότροπο ύφος του Κόντογλου
Παυλίνα Καλλίδου

Προσαρμογή διαλόγων στην κρητική λαλιά
Κωστής Κεφαλάκης

Φιλική συμμετοχή στο γλωσσάρι
Νίκος Πλατής

διόπτρα

Στις γιαγιάδες και στους παππούδες μου.
Στις γιαγιάδες και στους παππούδες της κόρης μου.
Στην Ελένη.

Κωνσταντινούπολη
Λέσβος
Αϊβαλί
Αθήνα
ΑΙΓΑΙΟ
Χανιά

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

του ΜΠΡΟΥΣ ΚΛΑΡΚ*

Για τον Έλληνα που έχει σχετική γνώση της Ιστορίας αλλά και μια ευαισθησία στις αόρατες παρουσίες, η επίσκεψη στο Αϊβαλί μπορεί να φαντάζει σαν να μπαίνει σε έναν παράξενο κόσμο γεμάτο αντικατοπτρισμούς. Ή, αλλιώς, σαν να περνά στην άλλη πλευρά ενός γιγάντιου καθρέφτη, όπως έκανε και η Αλίκη στην περίφημη ιστορία για παιδιά. Τα πάντα είναι πολύ οικεία, αλλά και κατά κάποιο τρόπο αντεστραμμένα. Από τη μία, ο ακμάζων, δραστήριος, πολιτιστικά πλούσιος κόσμος των Ρωμιών, των Οθωμανών δηλαδή Ελλήνων, μοιάζει πολύ κοντινός. Τον 19ο αιώνα, χάρη στα σχετικά προνόμια που απολάμβανε υπό το οθωμανικό σύστημα, το Αϊβαλί ήταν ένα λιμάνι με πληθυσμό σχεδόν αποκλειστικά ελληνικό. Πολλά από τα σπίτια, τα σχολεία και τα θρησκευτικά κτίρια που κατασκευάστηκαν από την κάποτε ευημερούσα κοινότητα στέκονται ακόμα άθικτα. Όλος εκείνος ο κόσμος όμως έφτασε σε ένα αγωνιώδες και οδυνηρό τέλος τον Σεπτέμβριο του 1922, όταν ο ελληνικός στρατός, και κατά συνέπεια ο ελληνικός πληθυσμός, εκδιώχθηκε από τον νικηφόρο τουρκικό στρατό. Τα γυναικόπαιδα απομακρύνθηκαν με πλοία και οι περισσότεροι άντρες μεταφέρθηκαν σε μονάδες καταναγκαστικών έργων από τις οποίες δεν γύρισαν ποτέ. Μέσα σε περίπου δύο χρόνια, το λιμάνι και τα γοητευτικά του κτίρια είχαν νέους ενοίκους. Ήταν οι μουσουλμάνοι από την Κρήτη, τη Μυτιλήνη και τα άλλα μέρη της Ελλάδας οι οποίοι είχαν υποστεί την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών. Οι Κρήτες ήταν ιδιαίτερη περίπτωση, καθώς η μόνη ή η κύρια γλώσσα που μιλούσαν ήταν η ελληνική, και αυτή η γλώσσα διατηρήθηκε και στους απογόνους τους για πολλές γενιές.

Ένας Έλληνας που επισκέπτεται σήμερα, λοιπόν, το Αϊβαλί βομβαρδίζεται από αντιφατικές εντυπώσεις. Βρίσκει κτίρια που φέρνουν στον νου τον κοινωνικό κόσμο των μακρινών του συγγενών και τον ξαφνικό τρόπο με τον οποίο ο κόσμος αυτός έφτασε στο τέλος του. Ο επισκέπτης

* Ο Μπρους Κλαρκ είναι συγγραφέας του βιβλίου *Δυο φορές Ξένος* (*Twice a stranger*).

μπορεί κάλλιστα να ακούσει την ίδια του τη γλώσσα, αλλά σε μια παλιομοδίτικη κρητική μορφή. Τα πρόσωπα μοιάζουν οικεία, αντανακλώντας το γεγονός ότι στις δύο πλευρές του Αιγαίου το γενετικό υλικό είναι παρόμοιο. Η τουρκική σημαία όμως αλλά και η εικόνα του Κεμάλ Ατατούρκ είναι ορατές παντού, περισσότερο από ό,τι σε άλλες μικρές πόλεις στην Τουρκία. Και οι ιστορίες που θα ακούσει στο σημερινό Αϊβαλί ο επισκέπτης δεν είναι ιστορίες της ελληνορθόδοξης οδύνης. Είναι ιστορίες που αντανακλούν την οδύνη των μουσουλμάνων, ειδικά της Κρήτης, που αναγκάστηκαν να αφήσουν πίσω τον τόπο τους, τον τρόπο ζωής τους και τις σχέσεις τους, όλα αυτά με τα οποία ήταν βαθιά συνδεδεμένοι.

Η πολυεπίπεδη αυτή τραγωδία σχηματίζει το υπόβαθρο για μια πολυεπίπεδη διήγηση, που παρουσιάζεται με ζωντάνια και ευαισθησία σε ένα θαυμάσιο βιβλίο. Ως ταλαντούχος αφηγητής και σκιτσογράφος ο Soloúp μας αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει αλληλουχία γεγονότων τόσο περίπλοκη που να μην μπορεί να ερμηνευτεί με απλά σκίτσα. Και πράγματι, τα σκίτσα είναι συχνά ο ιδανικός τρόπος να απεικονίζονται η περιπλοκότητα και το παράδοξο. Κατά μία έννοια, τα «απλά σκίτσα» είναι ο τρόπος με τον οποίο βιώνουμε τη ζωή.

Ο Soloúp έχει κατορθώσει να υφάνει μια σύγχρονη ιστορία για έναν Έλληνα που παίρνει το πλοίο από τη Μυτιλήνη για το Αϊβαλί, με αρκετές διηγήσεις από το παρελθόν. Αυτές οι ιστορίες περιλαμβάνουν την περιγραφή του Αϊβαλιού από τον Φώτη Κόντογλου, σε μέρες ειρηνικές, όταν οι Έλληνες κάτοικοί του ζούσαν αρμονικά με τους μουσουλμάνους γείτονές τους. Περιγράφεται ακόμα, στο κεφάλαιο «Φώτης», το ξέγνοιαστο κλίμα της πόλης τις μέρες της Αποκριάς, όταν οι έγνοιες παραμερίζονταν από το κέφι των μασκαρεμένων Αϊβαλιωτών. Να σημειώσω εδώ πως, ως λάτρης της Βυζαντινής τέχνης, εκτιμώ ιδιαίτερα τον Φώτη Κόντογλου και ως εικαστικό για τη συμβολή του στην αναγέννηση της ελληνικής αγιογραφίας στην πιο γνήσια μορφή της. Περιλαμβάνουν όμως και τις σπαρακτικές οικογενειακές αναμνήσεις του συγγραφέα γνωστού ως Ηλία Βενέζη, ενός από τους λίγους άντρες από το Αϊβαλί που επέζησαν από την αιχμαλωσία τους στα χέρια των νικηφόρων Τούρκων. Ο Soloúp μας αφηγείται την ιστορία της αδελφής τού Ηλία, της Αγάπης, που έβαλε σε κίνδυνο την ίδια της τη ζωή και έπιασε φιλία με έναν Τούρκο στρατιώτη, σε μια απέλπιδα προσπάθεια να βρει τον αδελφό της. Ως αντίβαρο, διαβάζουμε επίσης και για τον νεαρό μουσουλμάνο από την Κρήτη, τον Χασάν, που αναγκάζεται να το σκάσει από το χωριό του

στο εσωτερικό του νησιού και φτιάχνει εκ νέου τη ζωή του (συμπεριλαμβανομένων και μιας παθιασμένης σχέσης με μια χριστιανή Ελληνίδα αλλά και μιας πολλά υποσχόμενης δουλειάς) στο λιμάνι των Χανίων. Η ανταλλαγή πληθυσμών τον αναγκάζει να εγκαταλείψει τα πάντα. Αυτή η ιστορία του Χασάν είναι βασισμένη σε ένα μυθιστόρημα του επίσης Αϊβαλιώτη και Τουρκοκρητικού συγγραφέα Αχμέτ Γιορουλμάζ.

Ο Soloúp επισημαίνει με έντονο τρόπο την αμηχανία με την οποία οι προσωπικές ανθρώπινες σχέσεις διασταυρώνονται με τις ευρύτερες σχέσεις μεταξύ χωρών, θρησκειών και κοινοτήτων. Στην κεντρική αφήγηση, στη συνάντηση ενός Έλληνα επισκέπτη στο Αϊβαλί με μια τουρκική οικογένεια, μας δείχνει πόσο εύκολο είναι να δεθούν οι άνθρωποι από τις αντίθετες πλευρές του ελληνοτουρκικού καθρέφτη, τουλάχιστον επιφανειακά. Μας υπενθυμίζει όμως ακόμα ότι οι δαίμονες του παρελθόντος δεν μπορούν να εξορκιστούν με μια κουβέντα κι ένα φλιτζάνι καφέ.

Στο παρόν βιβλίο, ο Soloúp λέει την ιστορία που προσπάθησα να πω στο βιβλίο μου *Δυο φορές ξένος*. Εγώ έγραψα με μία πρόζα παλιομοδίτικη, ως δημοσιογράφος και ερασιτέχνης ιστορικός. Εκείνος χρησιμοποιεί εικόνες δημιουργημένες με μαεστρία και μια εντυπωσιακή ποικιλία υφών. Και αποδεικνύει ότι υπάρχει κάποια αλήθεια στο ρητό «μια εικόνα αξίζει όσο χίλιες λέξεις».

Ζεϊμπέκικος

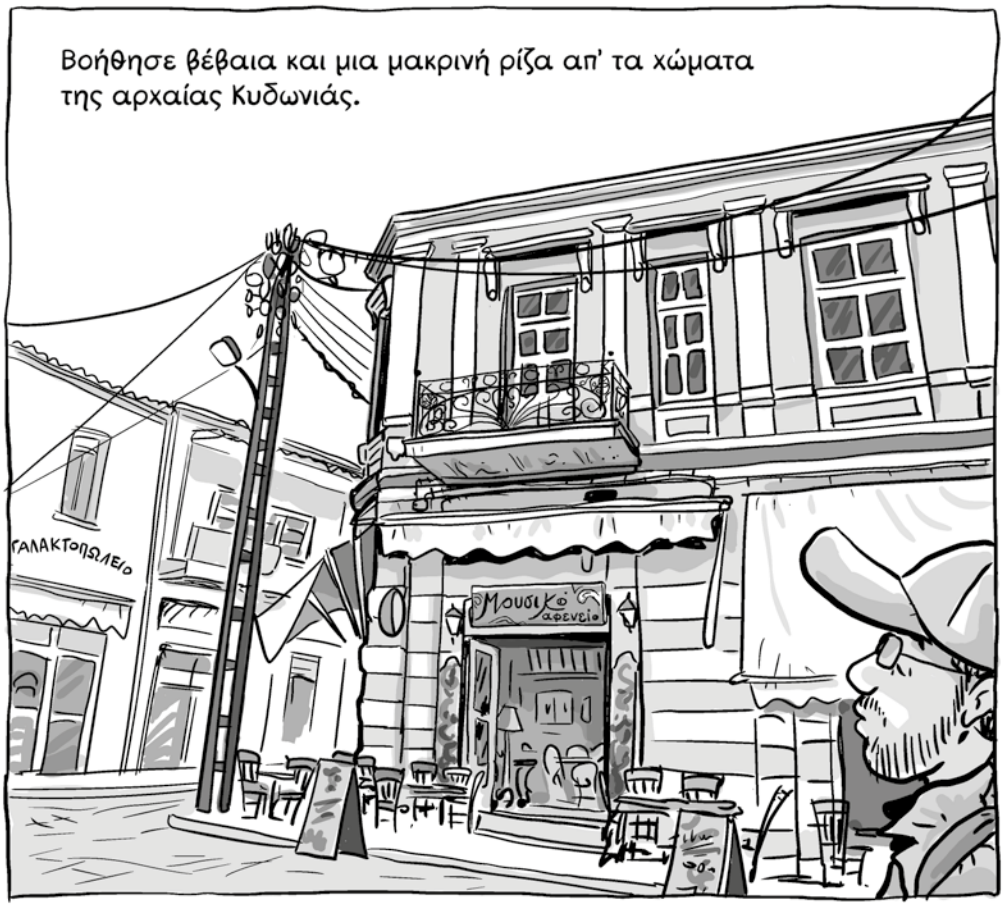
Λιμάνι.Το νερό γυαλί.
Η Μυτιλήνη γλυκύτατη πάντα,
για σονέτο, κάτι τέτοιο.

Δεν είμαι Μυτιληνιός μα ούτε και τουρίστας.
Όμως επιστρέφω εδώ πάντα,
με μια καλή δικαιολογία.

Χωριό δεν έχω.
Μικρασιάτες οι παππούδες
και οι γιαγιάδες.
Από απέναντι.
ΟΠΤΙΚΑ

Την πατρίδα, τον τόπο όπου
επιστρέφει η ψυχή για να
γαληνέψει, θέλησα στην
εφηβεία μου να τη
γυρέψω στην Κρήτη.
Είχα παθιαστεί
τότε
και με τον
Καζαντζάκη.

Βοήθησε βέβαια και μια μακρινή ρίζα απ' τα χώματα της αρχαίας Κυδωνιάς.
ΓΑΛΑΚΤΟΠΩΛΕΙΟ
Μουσικό αφενείο

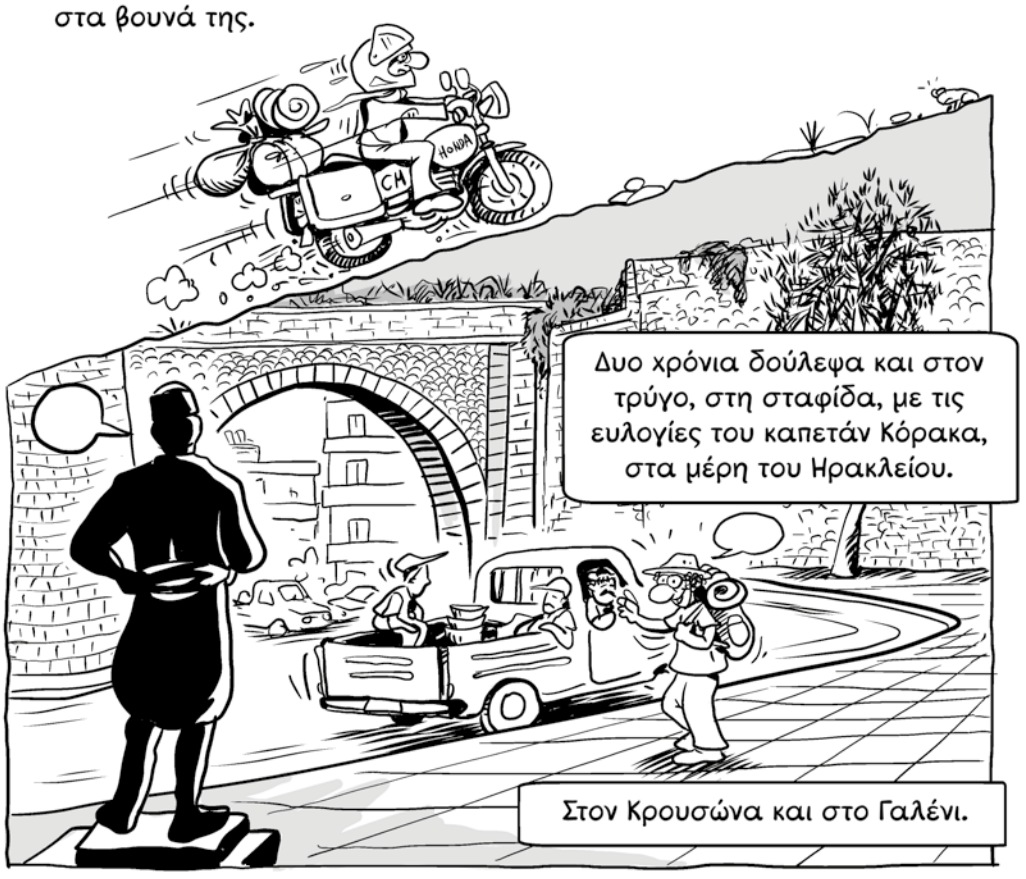

Η μητέρα της γιαγιάς μου της Χρυσαυγής, η Ελένη, ήταν Κρητικιά.
Βερτουδάκη.

Αχ, αυτή η Κρήτη. Με το που πατάς το χώμα της, σ' αρπάζει από τη μύτη...

Αρισμαρί και ρίγανη, φασκομηλιά, φλησκούνι, θύμος μυρθιά και κατιφές τρυπούνε μου τ' αρθούνι...

Χρόνια πολλά αναζητούσα την πατρίδα μου στα βουνά της.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ

Το αμπέλι που δουλεύαμε στο Γαλένι
ήταν κοντά σ' έναν... «μύλο του Τσουδερού».
Ενός Τούρκου μονόφθαλμου, λέγανε,
που έφυγε με την Ανταλλαγή.
Εκεί τη
γνώρισα τη Κρήτη.
Στα βουνά!
Άγρια, λεβέντικη, ζωντανή, χωμάτινη...
ΗΝΤΑ ΘΩΡΕΙΣ ΤΟ,
ΑΝΤΩΝΙΟ. ΦΑΤΟ ΝΑ ΝΙΩΣΕΙΣ
ΑΝΤΡΑΣ!
ΔΗΛΑΔΗ;
ΤΙ ΕΙΝΑΙ
ΑΥΤΟ;
ΑΠΑΧ'ΚΙ
ΤΙ;
ΑΠΑΧ' ΚΙ
ΔΗΛΑΔΗ;
ΚΑΥΛΟΤΕΞ!
ΧΑ ΧΑ
ΧΑ!
ο κυρ Γιώργης, ο Μανολιός,
ο Γιάνναρος...

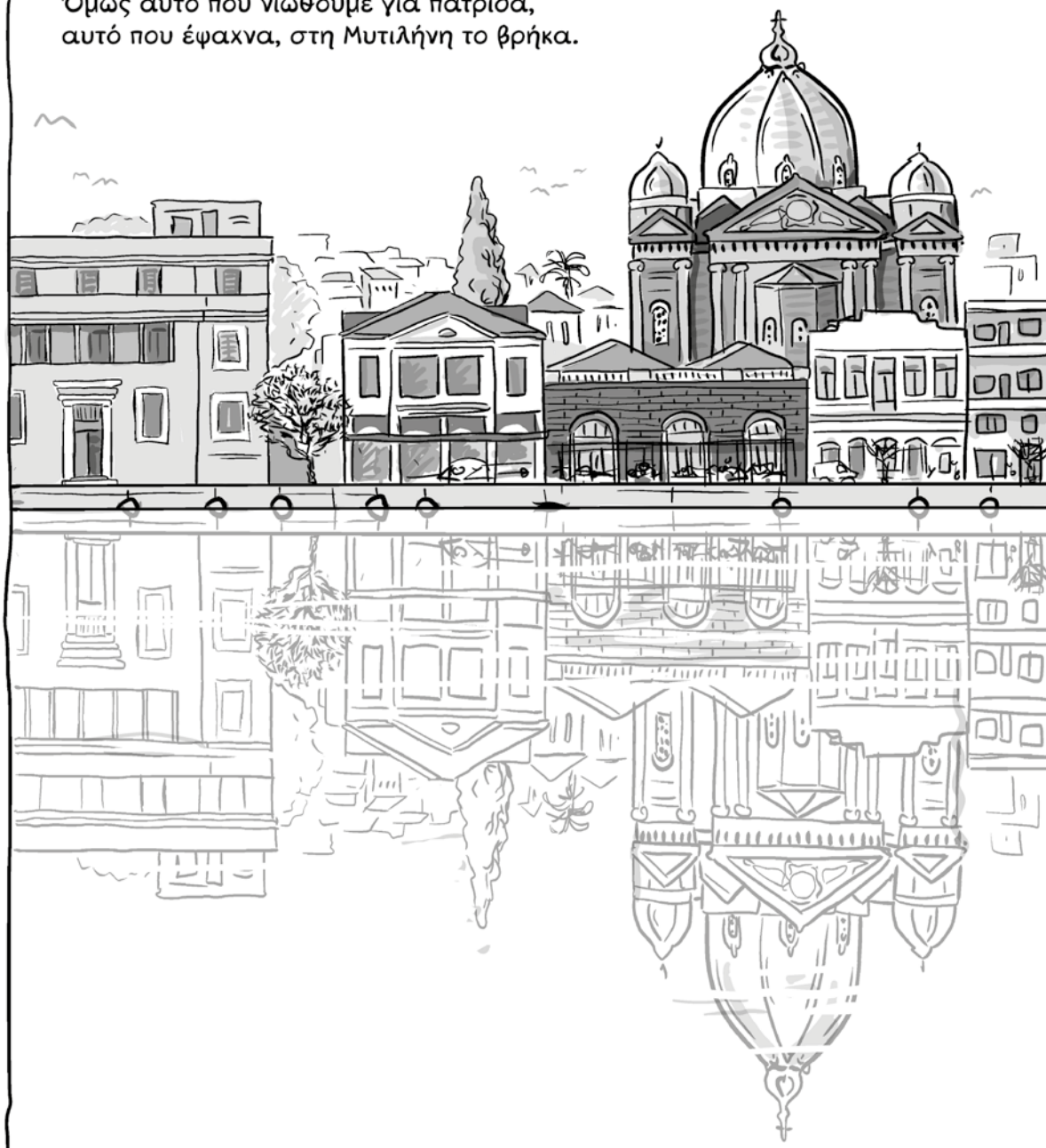
Στο ταρατσάκι του στάβλου που με είχαν να κοιμάμαι
-για τον φόβο των σκύλων και των αρουραίων-
μου συστήθηκε το Σύμπαν!

Ένα απέραντο αστρομάζωμα, απ' τον Ψηλορείτη
μέχρι τα Λασιθιώτικα, και παρακάτω ως τον Κόφινα.

Τα τριζόνια και τα ζούμπερα να υμνούν ολονυχτίς το ασύλληπτο και να λες: Χαλάλι η ζωή τ' ανθρώπου, αρκεί να μπορεί να τ' αντικρίζει αυτό!
Χάσιμο χρόνου όλα τ' άλλα.

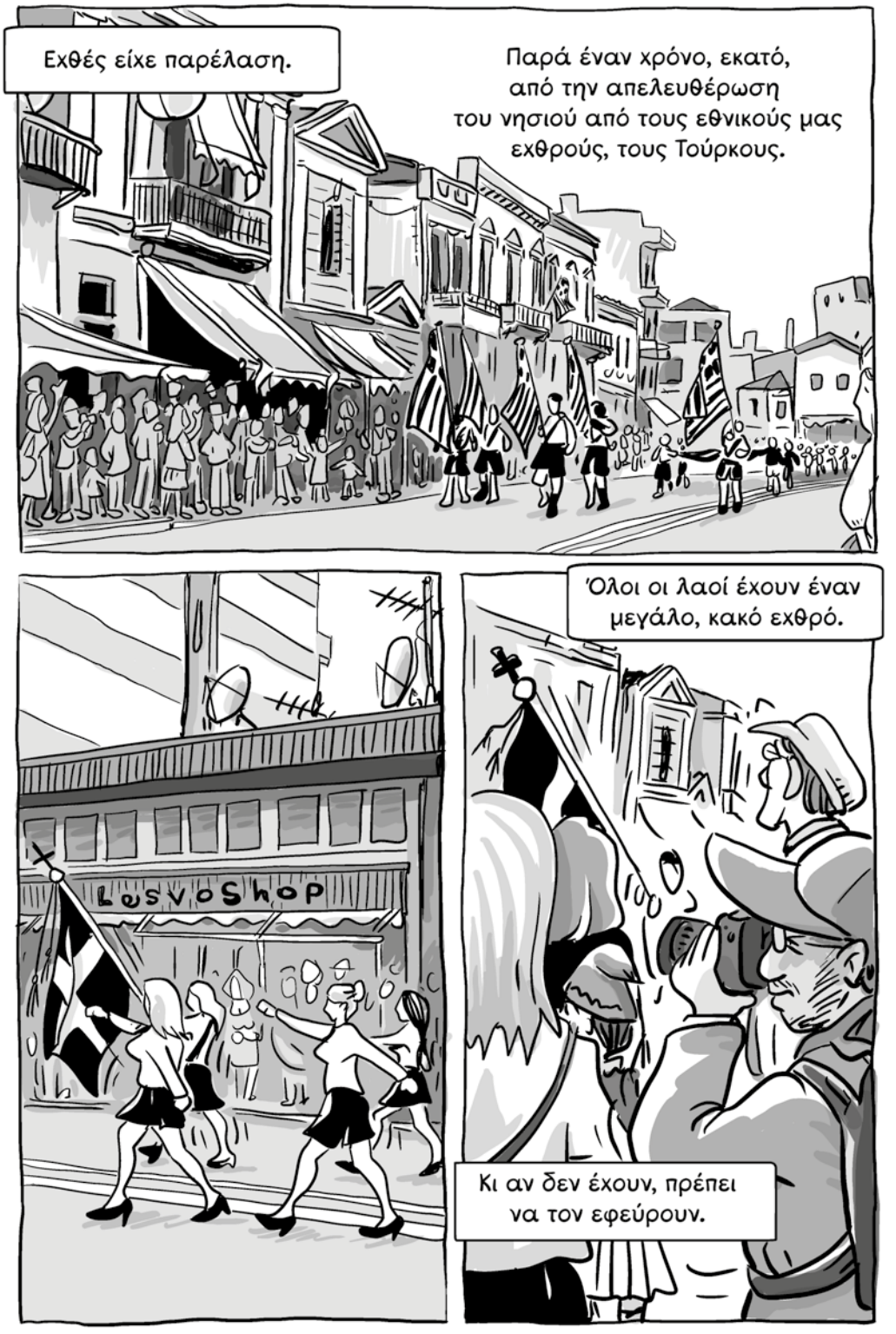
Όμως αυτό που νιώθουμε για πατρίδα,
αυτό που έψαχνα, στη Μυτιλήνη το βρήκα.

Στο πάνω-κάτω
της Ερμού.
22
Στα όμορφα σπίτια με την τριανταφυλλιά
την πέτρα απ' τα νταμάρια του Σαρμουσάκ,
απέναντι.
Στον τουρκομαχαλά και στα
προσφυγόσπιτα της Πάνω Σκάλας
που, όποτε βρίσκομαι στο νησί,
τη μετράω για γειτονιά μου.

Το βρήκα στα δάση και τα σβησμένα ηφαίστεια της Λέσβου.
Στο μελτέμι και στη γαλήνη,
στους κόλπους και στις αλυκές, στους ελαιώνες και στις ρεματιές,
στους καφενέδες και στα καλοχτισμένα χωριά,
στον παράδεισο της κυρα-Ειρήνης και στο γλυκό της το κολοκυθάκι, εκεί, κοντά στον Άγιο Δημήτρη.

ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟ ΑΒΕΡΩΦ
Τετάρτη, 9 Νοεμβρίου του 2011
ΑΒΕΡΩΦ
52
Σήμερα τέλεψα τη δουλειά μου αλλά θα μείνω κι άλλο.
Παράταση λίγων ημερών να σεργιανίσω για πολλοστή φορά απ' άκρη σ' άκρη την πόλη.

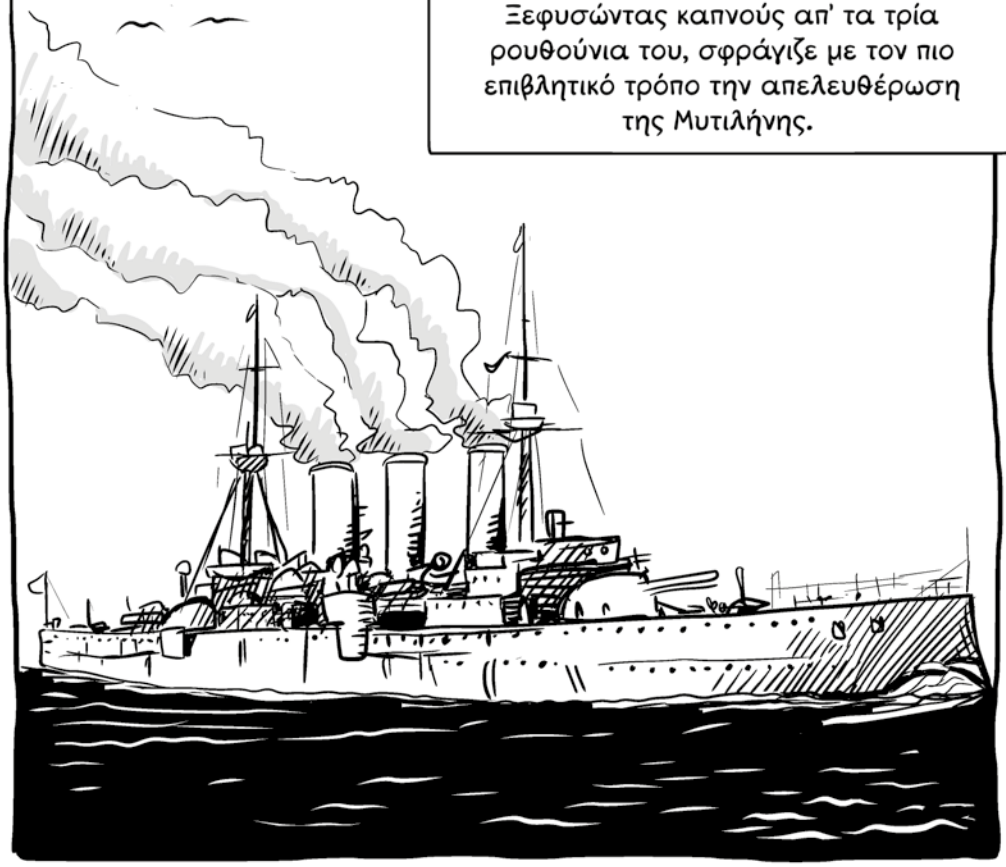

Εχθές είχε παρέλαση.
Παρά έναν χρόνο, εκατό, από την απελευθέρωση του νησιού από τους εθνικούς μας εχθρούς, τους Τούρκους.
LESVOSHOP
Όλοι οι λαοί έχουν έναν μεγάλο, κακό εχθρό.
Κι αν δεν έχουν, πρέπει να τον εφεύρουν.

Να τον δείξουν,
να τον διδάξουν
στα σχολεία.
Γιατί, πού
ξέρεις...
σαν μεγαλώσουν τα παιδιά,
μπορεί να δούνε άλλους
να φταίνε για τα στραβά
της ζωής τους.

99 χρόνια πριν, λοιπόν, το θωρηκτό Αβέρωφ είχε καταπλεύσει με τη συνοδεία του, ανοιχτά του λιμανιού.

Ξεφυσώντας καπνούς απ' τα τρία ρουθούνια του, σφράγιζε με τον πιο επιβλητικό τρόπο την απελευθέρωση της Μυτιλήνης.

Αντικρίζω την εντυπωσιακή φιγούρα του θωρηκτού κορνιζαρισμένη στο εστιατόριο που έχει το όνομά του.
Σήμερα το συνοδεύουν σουτζουκάκια σμυρναίικα.

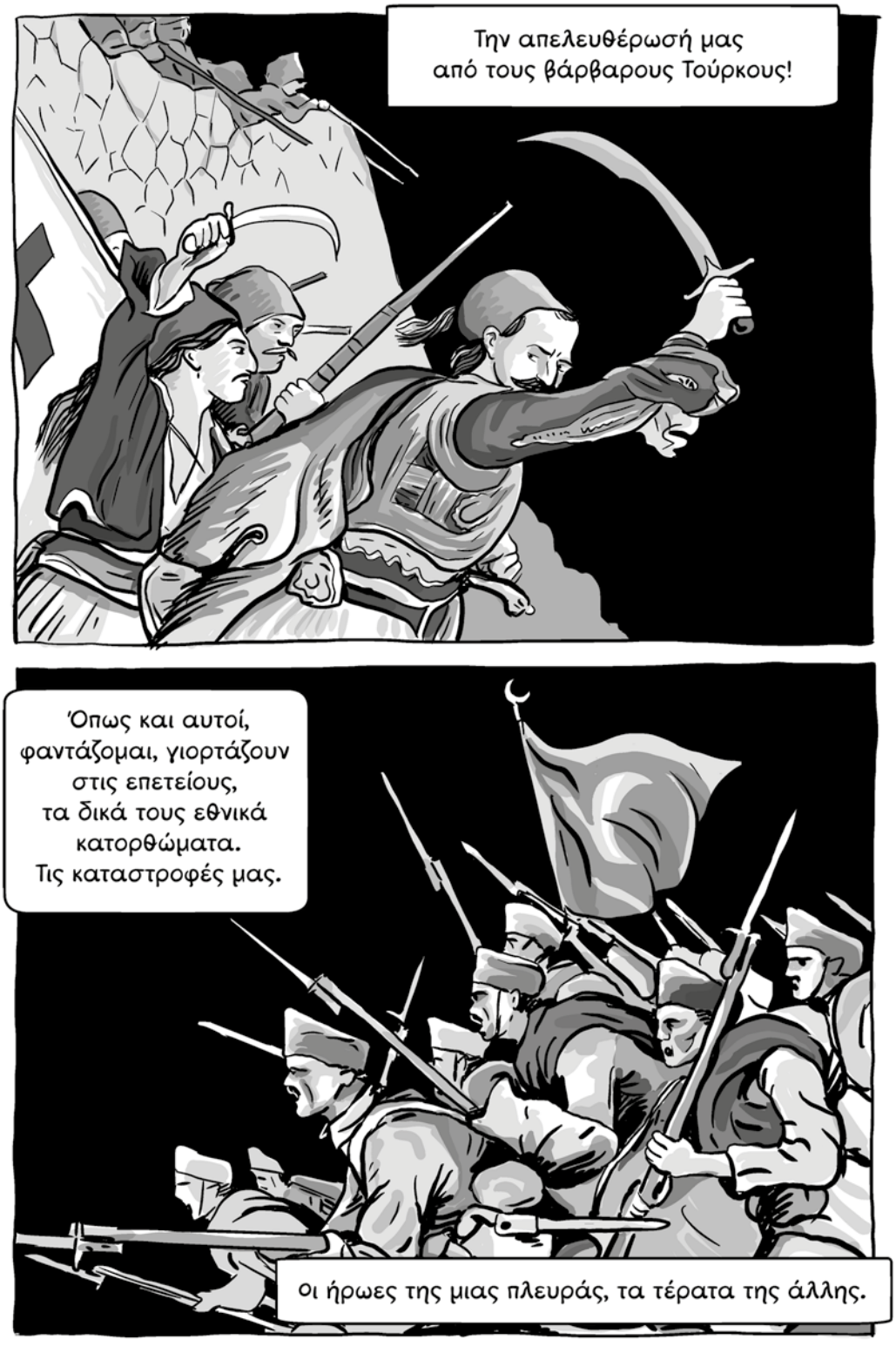

Το σκορδάκι τσιμπάει ευχάριστα.
Μου θυμίζουν τα σουτζουκάκια που έφτιαχναν οι δυο γιαγιάδες μου οι αγαπημένες, στην Καισαριανή.

Στο λιμάνι χθες,
συνωστισμός!

τα εμβατήρια, η μπάντα,
ο στρατός του νησιού.
Όλοι!

Παιδάκια ντυμένα νησιώτες και τσολιαδάκια, τα σχολεία στη σειρά, οι πρόσκοποι, οι σύλλογοι, οι επίσημοι...
Ποπ ΚΟΡΝ
ΞΗΡΟΙ ΚΑΡΠΟΙ
ΜΑΛΛΙ ΓΡΙΑΣ 1,5€
Κόσμος στους δρόμους. Γεμάτες οι καφετέριες. οι Μυτιληνιοί χειροκροτούσαν τα παιδιά τους.
Κι ανάμεσά τους, τι παράξενο, Τούρκοι τουρίστες! Εκδρομείς απ' το Αϊβαλί.
Μου ζήτησαν να τους φωτογραφίσω. Μια «οικογενειακή», όλους μαζί.

Σημάδεψα τα χαμόγελά τους όσο καλύτερα μπορούσα.
CHEESE!
Μοιράζονταν άθελά τους την εθνική μας χαρά.

Την απελευθέρωσή μας
από τους βάρβαρους Τούρκους!
Όπως και αυτοί,
φαντάζομαι, γιορτάζουν
στις επετείους,
τα δικά τους εθνικά
κατορθώματα.
Τις καταστροφές μας.
οι ήρωες της μιας πλευράς, τα τέρατα της άλλης.

Κι έφτασε η στιγμή που μετρήσανε τον ανθρώπινο πόνο όπως μετράνε οι κρεατέμποροι τα γελάδια:
Πάνω από δυο εκατομμύρια ξεχωριστές τραγωδίες.
Νεκροί αμέτρητοι.
Σχεδόν ενάμισι εκατομμύριο βίαια διωγμένοι Ρωμιοί πρόσφυγες.
Κάπου πεντακόσιες χιλιάδες μουσουλμάνοι «ανταλλαγμένοι».
Κανείς δεν τους ρώτησε.

Παρέλαση από τραγωδίες.
Ένας ασύλληπτος κατατρεγμός. Μια φούγκα από αμέτρητες απεγνωσμένες φωνές.
Ελάχιστες από αυτές αποτυπώθηκαν σε βιβλία.
Αρκετές πάλι -άλλοτε σαν παραμύθια και άλλοτε σαν εφιάλτες- τις άκουσαν παιδιά κι εγγόνια.
Με τον καιρό λησμονιούνται, χάνονται κι αυτές.
Συναντιούνται μ' εκείνες που δεν μαθεύτηκαν ποτέ.

Σ' αυτή την επέτειο για την απελευθέρωση της Μυτιλήνης,
πριν χρόνια είχα παρελάσει κι εγώ. Μ' ένα βαρύ,
αμερικάνικο όπλο στον ώμο.
Δεκανέας!
Φανταράκι της
μιας σαρδέλας.

Το τάγμα μου ήταν στο χωριό του ζωγράφου Θεόφιλου
και κάθε μέρα αντίκριζα απέναντι τα βουνά της Ανατολής.
ΜΕ ΤΟ
ΔΕΞΙ ΧΑΙΡΕΤΑΝΕ,
ΣΤΡΑΒΑΔΙ.

Τα σκεφτόμουν σαν τα βουνά
της Τουρκιάς, κι αμέσως υψώνονταν
θεόρατα, απειλητικά, έτοιμα
να με καταπιούν.

Τα σκεφτόμουν μετά σαν τη Μικρασία,
σαν τα βουνά του Ηράκλειτου
και των παππούδων μου,
κι αμέσως κόνταιναν,
μέρευαν, γίνονταν μεσογειακοί λόφοι,
εύφορα χωράφια
και φιλόξενες ακρογιαλιές.

TOURS
Πριν από λίγο έκλεισα εισιτήριο για το Αϊβαλί. Μονοήμερη αύριο στις πάλαι ποτέ Κυδωνίες.
Την αδελφή πόλη της Μυτιλήνης.
ΑΪΒΑΛΙ
ΠΑΖΑΡΙ
13€
Ή θα μπορούσες να τους βρεις κι ένα σωρό άλλες συγγένειες, αφού η Μυτιλήνη στάθηκε για τις Κυδωνίες και μάνα και σύζυγος που χήρεψε και κόρη ορφανή.
Και τ' Αϊβαλί ένας παλικαράς κοντραμπατζής, που την άφησε μοναχή της πάνω στα καλύτερα. Ξαφνικά! Αιφνίδια!
Σαν σε στροφή ενός ζεϊμπέκικου στη μέση της γιορτής.

Αλήθεια, να συναντήθηκαν ποτέ οι δυο Κυδωνιές;
Εκείνη της προγιαγιάς μου
κι ετούτη εδώ
απέναντι;
Να ξεκίνησε κανείς από τη μια
για να βρει την άλλη;

Αλλά θα μου πεις, δεν ταιριάζουν
οι αιώνες, οι εποχές.
Άλλωστε
τι σημασία έχει;

Ποιον απασχολούν
πλέον αυτά;
Φαντάσματα.